

**OČERKI ISTORII ROSSIJSKOJ VNEŠNEJ RAZVEDKI.
MOSKVA, 1997. T. 3: 1933–1941**

Alvydas Nikžentaitis

1997 m. pasirodęs trečiasis rusų žvalgybos tomas yra skirtas vienam įdomiausių XX a. istorijos laikotarpių – Antrojo pasaulinio karo išvakarėms. Kaip žinoma, šis istorijos tarpsnis buvo ypač reikšmingas Baltijos valstybėms kaip ir daugeliui pasaulio šalių. 1939 m. buvo pasirašytas Molotovo-Ribbentropo paktas, nulėmęs tolesnę Vidurio ir Rytų Europos istoriją, 1939 – 1941 m. leidęs Sovietų Sąjungai įvykdyti keleto šalių aneksiją. 1933–1941 m. laikotarpis yra įdomus ir daug platesniu aspektu. Tai Hitlerio atėjimo į valdžią laikotarpiu, naujų koalicijų, kuriose ne paskutinę vietą užėmė Sovietų Sąjunga, paieškų metas. Šis laikotarpis buvo svarbus ne tik Europos, bet ir Azijos žemyno istorijai: čia ypač aktyviai reikėsi Japonija, kartu su Vokietija ir Italija bandžiusi pakeisti tuo metu pasaulyje susiklosčiusį jėgų santykį. Pagaliau šiuo laikotarpiu įvyksta ir tokios skandalingos istorijos, ilgiems laikams pritraukusios tiek visuomenės, tiek politikų ar istorikų dėmesį, kaip Trockio nužudymas Meksikoje ir kt. Atkreipti dėmesį į šią knygą skatino dar du aspektai. Pastaruoju metu Rusijoje vis daugiau atskleidžiama anksčiau tyrinėtojams neprieinamų archyvų, taigi atsiveria visiškai naujos tyrinėjimo galimybės. Be to, ši knyga svarbi ir kitu, galbūt esminiu dalyku, – subyrėjus sovietinei imperijai pasikeitusiu rusų istorikų požiūriu į dar neseniai taip ideologizuotą netolimą praeitį, naujos tendencijas, besireiškiančias tyrinėjant šį laikotarpį. Prie šių pasvarstymų galima pridurti dar vieną ne mažiau svarbų: knygos atsakinguoju redaktoriumi yra dabartinis Rusijos užsienio reikalų ministras akademikas E. Primakovas, taigi ši studija gali būti laikoma savotišku oficiozu, iš kurio matyti, kaip Rusijoje vertinami netolimos praeities įvykiai.

Naujos medžiagos panaudojimo atžvilgiu šis darbas yra tikrai labai įdomus. Pavyzdžiui, knygos autoriai pirmą kartą bandė surinkti lig šiol neprieinamuose archyvuose saugomą medžiagą apie Trockio nužudymą; skaitytojas ras įdomios medžiagos apie sovietinius žvalgus – “Kembrižo penketuką”; knygos gale spausdinami kai kurie lig šiol dar nespausdinti dokumentai. Manau, nenusivils ir “lituanistikos” šioje studijoje ieškantis skaitytojas. Lietuvai Antrojo pasaulinio karo išvakarėse darbo autoriai paskyrė ištisą skyrelį (P. 272–282). Jame skelbiama gana įdomi ir, manau, Lietuvos istorikams dar nežinoma medžiaga apie Vokietijos agentus lietuvius (rusų žvalgų duomenimis). Tarp jų minimi ir tokie jau spėję įeiti į Lietuvos ir Klaipėdos krašto istoriją žmonės kaip Jonas Budrys, Klaipėdos sukilimo 1923 m. sausį vadas. Knygoje nurodomas jo agentūrinis numeris – 2139 bei vokiečių charakteristika: “Perėjūnas, reikalaujantis kietos rankos”. Knygoje yra ir antras lietuviškas motyvas. Prie žymesnių SSRS žvalgų, veikusių užsienyje, knygos autoriai priskiria ir Josifą Grigulevičių, veikusį Ispanijoje (P. 148–155).

Beje, reikia pažymėti, kad jei kitų žvalgybų agentų vardus autoriai įrašo gana lengva ranka, tai savo agentų tikrąsias pavardes pamini tik tuo atveju, jei jie būdavo išaiškinti ar jau mirę. Susidaro įspūdis, kad knygos autoriams šis darbas dar nėra istorija, o tik politikos tęsinys. Tokį įspūdį sukelia ne tik tai, bet ir pagrindinė knygos koncepcija. Iš esmės jos fabula beveik niekuo nesiskiria nuo darbų, rašytų prieš kelias dešimtis metų, galbūt tik autoriai sąvoką *sovietiniai žvalgai* pakeitė į *rusų žvalgai*. Šis faktas nekeičia esmės, kadangi ir toliau knygoje dominuoja motyvas –“SSRS kova už nepriklausomą Kiniją”, vakariečių (anglų, prancūzų) intrigos prieš SSRS ir t.t. Tačiau labiausiai šokiruojantis yra santykių su Suomija aprašymas. Čia nerasime nė mažiausios užuominos apie Vokietijos ir SSRS paktą, priskyrusį

Suomiją pastarosios įtakos zonai, o vien tik pasakas apie nuolatinį SSRS rūpinimąsi savo saugumu ir buką Suomijos vadovų užsispyrimą bei nenorą priimti “palankių” jiems sąlygų (P. 308–309). Kad šis melas kiek panašėtų į tiesą, autoriai bando ją pridengti U. Kekoneno žodžiais, pasakytais minint 25-ąsias Suomijos ir SSRS draugystės sutarties metines. Panašiais argumentais – rūpinimusi Baltijos šalių saugumu – aiškinama jų aneksija 1940 m. Čia vėl kartojami argumentai apie profašistines organizacijas, tokias kaip “Šaulių sąjunga”, mitai apie sovietinių kareivių grobimus ir t.t. (P. 269–271). Nesinori kartoti visų “įrodymų” apie Baltijos valstybių tariamą provokiškumą, juos visus galima nesunkiai rasti apybraižose apie “socialistinę revoliuciją Baltijos respublikose 1940 m.”. Krinta į akis sovietinei istoriografijai būdingas patosas, kalbant apie savuosius didvyrius.

Reziumuojant čia išsakytas mintis, galima pažymėti vieną, svarbiausią, dalyką: istorinės praeities įveikimas, jos kritinė analizė Rusijoje dar neprasidėjo. Iš esmės yra apsiribojama tik terminijos pakeitimu, tačiau pati istoriografija Rusijoje, sprendžiant pagal šį darbą, ir toliau tarnauja šovininistiniams tikslams. Tik šiuo atveju knygos autoriai bando teisinti ne sovietinę politiką, bet lengva ranka šį tikrai nelengvą SSRS palikimą prisiskiria sau. Galbūt nevertėtų kreipti dėmesio į vieną iš daugelio Rusijoje pasirodančių šovininistinių darbų istorijos tema, jei ne vienas faktas, apie kurį užsiminėme recenzijos pradžioje. Šios knygos vyriausiasis redaktorius yra Rusijos užsienio reikalų ministras. Taigi nesinori tikėti, kad šioje knygoje išdėstyta koncepcija atitinka ir ministro vadovaujamos žinybos pažiūras. Jeigu taip yra, nesunku suprasti nemažos dalies Baltijos šalyse gyvenančių žmonių nepasitikėjimą Rusija.